

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM ÉS A NACIONALIZMUS 1914 ELŐTT

A modern szocialista munkásmozgalom elvileg szembe fordul mindenféle nacionalizmussal. Közismert az idevágó híres, élesen megfogalmazott marxi formula: „a munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs”, — de tudjuk azt is, hogy a sokszor félreértett és értelmezett programtétel ellenére a nemzetközi szociáldemokrácia a nagy történelmi teherpróbán, az első világháború idején csődöt mondott. E pártok javarésze (elsősorban a nagy pártok) szociálszocialistákká lettek, kisebb részük pacifista húrokat pengetett és csak kevés szervezett ellenzéki kisebbség akadt, amely kitartott a proletárinternacionalizmus eszméje mellett, közöttük egyetlen egy nagy párt, az orosz bolsevikoké.

A csődbejutásnak ez a folyamata önmagában fel kellett, hogy vesse a munkásmozgalom és a nemzeti kérdés (többek között a nacionalizmus) kapcsolatai vizsgálatának szükségességét. Ez az összefüggés igen bonyolult és sokrétű. E kérdésben két fajta végletes leegyszerűsítés is jelentkezett: egyfelől voltak olyanok, akik nemcsak a nacionalizmustól fordultak el jogosan, hanem a nemzeti kérdés jelentőségét is alábecsülték. Ismeretes, hogy a nemzeti nihilizmus felfogása hatott, több-kevesebb sikerrel, majd minden ország forradalmi munkásmozgalmában. Ugyanilyen régi múltra tekinthet vissza a nacionalizmus beszivárgása a munkásmozgalomba.

Tanulságos lenne a munkásmozgalomban térthódító nacionalizmus jelenségeinek, történetének felülvizsgálása. Mert ugyanakkor, amikor ez szoros kapcsolatban áll a polgári nacionalizmussal, külön speciális vonások is megkülönböztetik attól. Így például

a francia munkásmozgalomban a nacionalista hatás nem egyszerűen és elsősorban a németgyűlöletben, az Elzász-Lotaringia probléma felvetésében, a revanche hangoztatásában mutatkozott meg, hanem sokkal inkább abban, *ahogyan* a forradalmi honvédelem hagyományai, 1793, 1870 emlékei megülték minden francia, és ezáltal minden szocialista agyát. Ez alól nem képeztek kivételt a leginternacionalistábbak, Guesde, Jaurès és Vaillant sem. Önmagában persze ez a forradalmi hagyomány nem hatott negatívan, a nacionalizmus irányába, de adott esetben, elvonatkoztatva a körülményektől, megmerevitve, nem véletlenül vált 1914-ben a szociálszocializmus lobogójává. Engels annak idején sok esetben rámutatott a francia munkásmozgalomban tapasztalható nacionalizmusra. „... a marxistáké az egyetlen antiszocialista párt Franciaországban. A blanquisták mindig tőkét kovácsoltak a hazafias lármából, a possibilisták éveken át kihasználták a marxisták népszerűtlen internacionalizmusát.” (Itt Engels a francia és a német marxisták baráti együttműködésére utalt.) Több ízben figyelmeztette a franciákat, hogy mitosznak, miszerint a forradalomcsinálás az ő monopóliumuk, korlátozza internacionalizmusukat, szűklátókörűvé teszi őket, elszakadnak a nemzetközi méretekben való gondolkodástól, és amikor ilyen ballépéseket tapasztal Lafarguenál, a francia szocializmus sajátos nacionalizmusával (ami akkor gyakran még nem választható el éles vonallal a „nemzeti büszkeségtől”) szembeszegezi: „Párizs nem a világ fővárosa és még kevésbé a világ maga”. Ugyancsak tiltakozott a német hegemon törekvések ellen. Nem mintha tagadta volna a történeti tényt, hogy az Internacionálé legerősebb pártjává a német szociáldemokraták lettek, de látta gyengéiket is, és elfogadhatatlannak tartotta az előjogokat. Ezért írta 1893 júniusában: „a nem németekhez mint német szölok, a németekhez pedig az internacionálé nevében”. A francia—német kölcsönös érzékenykedést (hangsúlyozzuk, hogy az Internacionálén belül tapasztalható tünetekről van szó) a következő, a francia Lafarguehoz írt gondolatsorral zárja (lezárnai természetesen nem tudja): a franciáknak „egy erősebb, számosabb, tapasztaltabb szocialista párt támogatására van szükségük, mint amivel most rendelkeznek . . . a franciák adják a tüzet, de a németek döntenek el a harcot”.

Tévedés lenne, ha e tünetek ismétlődését egyszerűen a nacionalizmus prominens képviselőinek egyéniségéből vezetnénk le. Amikor elitéljük tevékenységüket, nem szabad túlbecsülni szerepüket: a mozgalmon belül a nacionalizmus mindig akkor vált égető problémává, amikor az illető országok politikai-gazdasági fordulathoz értek, a polgári nacionalizmus ténylegesen tömegbefolyásban is megerősödött, és a munkásmozgalom számára valóban különleges erőfeszítésre volt szükség, hogy szembeforduljon a nacionalizmus árjával. Az elvi elcsúszásoknak vannak szélső esetei. Mind a német, de kiváltképpen a francia szocialista mozgalom világos példáit termelte ki e véleményeknek és irányzatoknak. Sőt arra is van eset, hogy ugyanazt a személyt lehet megjelölni mindkét hiba elkövetőjének (G. Hervé). Hervének a nemzeti érzést tagadó nézetei ismeretesk, valamint az is, hogy a háború idején dühödt szocialista lett. Nem annyira köztudott, hogy a nagy fordulat nála már a háború előtt bekövetkezett. Átpártolásáról ő maga az 1914-es kongresszuson ezt mondta: „Amikor felismertem, hogy metódusom keresztülvihetetlen, akkor a reformistákhoz húzódtam . . . én a háborúk veszélyét nem a kapitalizmusban látom, mint Önök, hanem a még megoldatlan nacionalista problémákban. A nemzeti háború kora még nem ért véget.” Ezekután az elzászi revanche-ot követeli.

A nemzetközi munkásmozgalmat feldolgozó történeti irodalom maga sem ad elegendő feleletet arról a szerepről, amelyet a nemzeti kérdés és nacionalizmus játszott a II. Internacionáléban, létrejöttétől felbomlásáig. Igen elterjedt az a vélemény, hogy a II. Internacionálé és pártjai a nemzeti kérdés feszítő erejét nem ismerték fel, azzal érdemben nem foglalkoztak. E felfogásban sok az igaz elem, sőt alapjában helyt is áll, ha azt nem mereven fogjuk fel. Az elmúlt években ugyanis az a vulgarizált formulázás terjedt el, mintha a II. Internacionálé idején nem is reagáltak volna a nemzeti problémákra. E vélemény, ha a nemzetközi és párhatározatokat, kongresszusi vitákat és cikkeket, könyveket tekintjük, formailag semmiképp sem, tartalmilag pedig csak csökkent mértékben tartható fenn. Alig találunk olyan kongresszust, amelyen ne hoztak volna tiltakozó határozatot valamely elnyomott nemzet védelmében. Ugyanez áll a Nemzetközi Szocialista Iroda tanácskozásaira, döntéseire. A nálunk megerősödött, alapjában helyes, de sok felületességet tartalmazó felfogással szemben megtalálható — elsősorban nyugaton — az olyan irodalom is, amely az Internacionáléban a kellenél jóval erősebb konturokkal rajzolja meg a francia—német vitákat s ezeknek kizárólag nemzeti tartalmat kölcsönöz. A nyugat-német szociáldemokrata történészek, aktuálpolitikai okokból, szintén pártjuk nacionalista hagyományait hangsúlyozzák.

A valóságban a nacionalizmus és proletárinternacionalizmus harca a munkásmozgalmon belül sem volt soha egyszersmindenkorra lezárt kérdés. Nem is lehetett az, mint-

hogy a politikai történet gyakorlatához kapcsolódóan, az ellenvéleményeknek újra és újra meg kellett ütközniük, ha nem is mindig ugyanazon a hőfokon. A viták felújultak a háborúk, a nemzetközi politikai válságok, a „hidegháború” korabeli rohamai idején. Jelentkeztek a gyarmati imperializmus megítélésénél. Országos méretekben helyi politikai mozzanatok is kiválhatták (a Boulanger-mozgalom munkás, blanquista követőkre is talált). Nem kisebb mértékben erősödött a nacionalizmus az elnyomott kisleányok szociáldemokrata mozgalmában (a csehszlovákok, lengyelek körében). Ezek a tünetek ma már közismertek.

Azt mondhatná valaki, hogy ezek a problémák alig vetődtek fel a nemzetközi fórumokon. Ha az Internacionálé kongresszusainak jegyzőkönyveit nézzük, a nacionalizmus eklatáns eseteinek vitája sok helyet valóban nem vett el. De nem szabad ezt a kérdést formálisan szemlélnünk. A nacionalizmus kísértett sok más téma tárgyalásánál, amely látszólag nem esett ezen viták tengelyébe. Így például a kongresszusok ismételtén visszatértek a ki- és bevándorlás kérdésének elemzésére, ami nem egyforma mértékben érintette az egyes országokat és az egyes pártok sem egyformán reagáltak rá. A nacionalizmus ezekben az esetekben sajátos színben ütközött ki. Az amerikai szocialisták képviselője, Hillquit az amszterdami kongresszus vitáján a korábbi döntések és az internacionális szellemében hagyja jóvá a szabad bevándorlást, de vétót emel a színesek ellen (kínaiak, néger), mert ezek szervezetlenek és leszorítják a szakmunkások bérét. Vagyis ugyanaz a Hillquit, aki rendkívül éles szavakkal támadja a németek opportünizmusát, helyt ad az amerikai jólszituált munkások (részben munkásarisztokrácia) külön érdekeinek, ami itt nemzeti szint ölt.

A II. Internacionálé egyik legnagyobb horderejű vitájában, amely a párizsi és amszterdami kongresszuson (1900, 1904) Bebel és Jaurès, lényegében a reformizmus és ortodox marxizmus között folyt le, melléktermékként szintén felszínre kerültek a nemzeti elemek. Nem tekinthetjük véletlennek, vagy a nemzeti hovatarozás, a „nemzeti büszkeség” normális jelentkezésének, hogy Bebel elsősorban a francia, Jaurès pedig a német pártot bírálta, ha megoly találóan és tanulságosan tették is ezt. Persze mindketten elég nagyok voltak ahhoz, elég mélyen beleyökereztek a munkásmozgalomba, eléggé ismerték és magukóvá tették azt a marxi igazságot, miszerint a szocialista haladás csak egyetemes méretekben biztosítható, hogy távol tartsák magukat minden durvább nacionalista hibától. De ugyanezen vita kapcsán Ansele, a belga szocialisták doyenje messzebb megy és a kelet-európai kisebb, elmaradottabb viszonyok között élő nemzetek képviselőit felszólítja, hogy tartózkodjanak a hozzászólástól. A dolog kuriózumához tartozik, hogy a „kiskorúsított” nemzetek nevében az egyébként „nemzeti nihilizmusáról” ismert Rosa Luxemburg tiltakozik: „Az orosz szociáldemokrácia, a bolgár munkáspárt, a lengyel szociáldemokrácia és a spanyol munkáspárt és Japán szociáldemokrata pártja nevében tiltakozik e kísérlet ellen, amely aktív és passzív résztvevőkre akarja bontani a kongresszus tárgyait és ügyszólván a szocialista nagyhatalmak európai konszernjét akarja megalakítani.” Mindez azon a kongresszuson vetődött fel, amely a Plehanov—Sen Katayama közfogóról híres, ami szimbólumává vált a proletárinternacionális nemzeti háborúk fölé emelkedésének.

Tehát, ha pusztán a nemzetközi kongresszusokon lefolyt vitákat vesszük szemügyre, akkor is szép számmal találkozzunk a nacionalizmus irányába terelő mozzanatokkal. És a sorterjedelemtől messzebb kell tekintenünk. Le kellene mérnünk annak súlyát, hogy Ledebour Blachfordot jingoizmussal vádolja, Bebelék Jaurès híveit gyarmati akciók támogatásával gyanúsítják, a francia szocialisták a németek sovinizmusáról beszélnek. E szenvedélyes kirobbanások, amelyeket rendszerint leszorítottak az ilyen találkozók nyíltteréről, csak sejtetni engedik a gyanakvás mélységét, amely az adott országok lakossága többségében uralkodó volt, és amelynek ellenére keresték a szocialisták az együttműködést.

Érdekes lenne nyomon kísérni azt a fejlődést, ami az Internacionálé gyarmati vitáin megmutatkozott. A kiindulás marxi alapokról történt, az első kongresszusi határozatok egyértelműen a proletárinternacionális jegyében születtek. A párizsi kongresszuson azonban fordulat áll be. Ismét nem tekinthetjük véletlennek, hogy az opportünizmus karöltve lép fel a nacionalizmussal, az „európai szempontok” kizárólagos figyelembevételével. Mekkora különbség az ismert marxi tétel „nem lehet az a nép szabad, amely más népeket elnyom” és Van Kol referátuma között, aki kijelenti: „a gyarmatbirtokot önmagában nem is tekinthetjük szerencsétlenségnek a gyarmatosító ország számára”, aki a messzi jövő nem kimondottan pozitív eseménynek tartja, hogy „egyszer talán elérkezik az az idő, amikor Európának gyarmatok nélkül kell boldogulnia”. A II. Internacionálé kongresszusain fellépő nacionalizmus új színnel gazdagodott az európai gyarmati érdekek érvényrejuttatásával, amely ugyan ostromozta a hivatalos

brutális gyarmatosítást, de csak azért, hogy helyébe olyat állítson, amely civilizált, liberális „kulturmissziót” teljesít.

Az ellenállás ekkor még kevés, és a következő kongresszuson a gyarmatosítók, a reformizmus-revizionizmus ismert vezéralakjai (Bernstein, Van Kol, David) még brutálisabban lépnek fel, akiket támogatnak a gyarmatosító országok pártjai, vagy azok többsége. Persze semmilyen tendencia nem jelentkezik más, részben ellenkező irányban ható tendenciák nélkül. A munkásmozgalomban erősödő „európai, civilizációs” imperializmus mellett, amikor a „kulturmissziót” vállaló hatalmak versengése a „háború szélére” vagy háborúba vitt európai népeket is (rendszerint gyarmati területeken), akkor az érintett pártok hangsúlyozottan a nemzetközi proletár testvériség alapján szervezték meg a német—francia, olasz—osztrák, orosz—japán és más közös akciókat. És ezek az akciók azokban az években születtek, amikor a gyarmati nacionalizmus már markánsan kivehető volt. Az internacionalizmus tehát távolról sem halt ki teljesen, ha elég erős „európai” íze is volt.

Az imperializmus, mint arra Lenin „A nemzetek önrendelkezési jogáról” írott művében rámutat, felveti a gyarmati országok mellett a kelet-európai soknemzetiségű monarchiák elnyomott népei nemzeti önállóságának megvalósítását is. Nemzeti függetlenségük a történelem napirendjére került, pro és contra nacionalista hullámok indultak el. A II. Internacionálé a kérdés jelentőségére, új vonásaira valóban nem figyelt fel. Vezetőinek zöme, a gyarmati imperialistákat leszámítva, régi tételeket ismételt. E szemellenzős ortodoxiára nyújt példát Kautsky is, aki a Szocializmus folyóirat 1906-os megindulásakor Garami Ernőnek írt levelében (melynek címe Nemzetközi elmélet — nemzeti sajtóságok) a kelet-európai események alapján a magyarok figyelmébe ajánlja a parasztkérdés tanulmányozását, aláhúzva, hogy itt a parasztságban még van forradalmi erő, de egy szót sem szól a nemzeti—nemzetiségi feloldatlan ellentétéről. Megjegyzendő, hogy Kautsky az, aki a II. Internacionálé szellemi vezéréként talán a legtöbbet írt a nemzeti, gyarmati kérdéssről. Munkásságának elemzése nem tartozik ide. De Garaminak írt levele mégis tipikus a maga hiányaival.

Az újólág felvetődött problémákra, különböző talajról kiindulva, más-más színezettel a munkásmozgalomban két ember ad internacionalista feleletet: Lenin és (kisebb-nagyobb botlásokkal) Jaurès. Ők azok, akik észreveszik, hogy a történelem új lökést adott a nacionalizmusnak és ők azok, akik le tudják szögezni álláspontjukat anélkül, hogy engedelményeket tennének akár a nemzeti nihilizmus, akár a nacionalizmus irányába. Ők azok, akik ismét meg tudják világítani (az új történelmi viszonyok alapján) a proletárinternacionalizmus és hazafiság kettős és ugyanakkor szervesen összetartozó fogalmát. Megfogalmazásaik nagy történelmi előfutáraik gondolataira támaszkodnak. Fellépésük jelentőségét azonban nem lehet eléggé értékelni. Nagy szerepük van abban, hogy életükben az orosz és francia mozgalomban a hibás irányzatokat visszavetették. Sikerük elsősorban annak köszönhető, hogy éles logikával, konkrét történelmi anyag alapján kézzelfoghatóan bizonyítják be, hogy az elnyomó és elnyomott néptömegeknek a végső soron azonos érdekei a jelenben is megoldhatók, az uralkodó osztályok akarátának megtörésével, a népek egyenjogúságának talaján, az anyaország proletariátusának segítségével. Így látta az összefüggéseket Marx, amikor Angliában az ír kérdés történelmi fejlődésén dolgozott, Lenin, amikor a lengyel önrendelkezésről írt, Jaurès, aki Elzász-Lotaringia tűzfészket igyekezett eltávolítani, s a marokkói gyarmati tejeszkedés megszüntetését követelte. Mindnyájan a nagyhatalmi sovinizmus ellen léptek fel, nem azért, mert a kis népek függetlenségét mindennél fontosabbnak tartották, hanem azért, mert tudták, hogy a megoldatlan nemzeti ellentmondások mellékvágányokra siklatják a történelem menetét, akadályozzák, hogy a burzsoázia és proletariátus, a szocializmus és kapitalizmus nyílt terepen, saját mezben megütközzék. A proletariátustól Marx és a nemzetközi munkásmozgalom vezetői nemcsak azért követelték meg a nacionalizmus ellen való fellépést, mert az nemzeti elnyomást, háborút hoz magával, hanem mert a bajok végső megoldását, a szocializmus megvalósítását megátolja. Ezért kapcsolódott össze náluk a szocializmus végcéljába vetett hit a nemzeti kérdés komolyanvételével, a nemzetek egyenjogúságának biztosításával. És ez a minden oldalról megalapozott, két irányban harcoló felfogásuk nem hagyott vacuumot, amelybe a proletariátustól idegen burzsoá nacionalizmus behatolhatott volna. Vegyünk néhány mozzanatot a magyar munkásmozgalom történetéből.

Mint az eddig elmondottakból kiderült, a munkásmozgalomban is csak úgy lehetett eredményesen leküzdeni a kettős hibákat, elhajlásokat, ha a nemzeti kérdés súlyát felismerve, adtak internacionalista és egyszersmind hazafias platformot. A magyar szociáldemokrata párt a magyar történelmi pártok nacionalizmusának hátat fordítva, köztudomás szerint elsiklott a feszítő nemzeti—nemzetiségi ellentmondások felett.

Az első világháború előtt a nemzetközi munkásmozgalomban Hervé fellépése teremtett olyan kikristályosodási pontot, amely körül a különböző országokból hozzászólók vitája révén letisztultan jelentkezhetett a proletárinternacionalizmus és hazafiság egysége. De nem így Magyarországon. A vitához nálunk Kunfi szólt hozzá, tehát a magyar párt legképzettebb, leginkább európai gondolkodású vezetője. Meg kell mondani azt is, hogy a vitában Kunfi sok szempontból igen helyesen és bírálólag lép fel Bebel ellen. Meglátja Hervé feltűnésében a reális magot, a tiltakozást a nacionalizmus térhódítása, Bebel (és még inkább más németek) „hazafias megkeresztelkedése” ellen. Riasztónak találja, hogy Bebel nem vállalt szolidaritást a militarizmust leleplező K. Liebknechttel. Igazat ad Hervének: a háború kirobbantása idején nem lesz könnyű megállapítani, hogy ki a támadó, ki a védekező. Támogatja Hervé megállapítását, hogy „a világ proletárai egyesüljenek” semmiesetre sem változtatható át arra a mondásra: „világ proletárai gyilkolják egymást, ha uralkodítóknak úgy tetszik” (Kunfi 1906-os cikkének ezek az erényei annál sötétebb árnyékot vetnek 1914 utáni szereplésére).

Kautsky ítétele alapján Kunfi is „hősies bulgaságnak” tartja Hervé antimilitarizmusát. A Hervé mondanivalójának másik tartalmi magva, a nemzeti értékek tagadása fölött viszont elsiklik: „A szociáldemokráciának egyáltalán nem lehet feladata, hogy valahányszor az uralkodó osztályok hazafias szimfonikus hangverseny rendezését szükségesnek látják, a szocialisták is beálljanak a zenekarba. Nem azért, mert a hazafiság önmagában véve elítélendő, vagy elvetendő volna, hanem azért, mert kevés olyan dolog van, amellyel annyira visszaéltek, annyira prostituáltak, annyira a kizsákmányolás igájába hajtottak, mint ez.”

Kunfinak idáig teljesen igaza van, senki nem veheti szemére, hogy elfogult, amikor a fentieket megállapítja. De ez csak az érem egyik oldala, az uralkodó osztályok nacionalizmusának leleplezése. Elmarad viszont a másik oldal ábrázolása, a proletariátus és haza összefüggéseinek megvilágítása. Sőt nemcsak elmarad a helyes ábrázolás, hanem hibás, torz rajz kerül ki Kunfi tolla alól. A kérdést csak abból a szempontból közelíti meg, hogy a kizsákmányolás viszonyai között a proletariátus nem vállalhatja hazáját igazán sajátjának. Itt Kunfi csak a proletariátus ösztönös reagálásának nyomdokain halad. De ennél nem is jut messzebb és ezen ösztönös reagálást (amelynél ellenkező irányba mutató eseteket is találunk) elvi ismérvvé emeli fel, bizonyítékként idézi V. Griffuelhes, anarchooszindikalista munkásvezér sorait arról, hogy a nyomorgó, a „holnap aggodalmaitól” úzótt munkás nem emelkedhet mostoha sorsa révén a „hazafias-internacionalisták” szellemi magaslatára. Kétségtelen, hogy ezek a gondolatok a proletariátus tekintélyes részének reflexziói a burzsoázia nacionalizmusára. De nem teljesértékűek, hanem feloldalások. A hazafiság jelszavát, érzését szükségtelenül engedi át a burzsoáziának. Kunfi ugyan hozzáteszi: „szociális előrehaladásunktól függ a mi hazafiságban való előrehaladásunk”. Ez a fogalmazás már sokkal közelebb jár az igazsághoz, de még nagyon homályos, megfoghatatlan, túlságosan a messihi távolban rajzolódik ki az összefüggés, ami a jelenben is él.

Kunfi az Hervé-vitát a magyar párt részéről csak félig és így félresikerülten zárta le. Elutasította a munkásmozgalomban térhódító nacionalizmust, de a negatív elutasítást, ami elég lett volna a nacionalizmussal szembeni defenzívához, nem szélesítette ki olyan elvi alappá, amely lehetővé tett volna egy nacionalizmus elleni elvileg alátámasztott offenzívát. Ezt az elvi alapot Lenin (és fővonalában Jaurès) adta meg.

A magyar szociáldemokrata párt és a Balkán-kérdés

Ha a szociáldemokrata párt nyilatkozatait végiglapozzuk, a nacionalizmus durva jelentkezéseit nem igen tapasztaljuk. Sőt a párt a háború kirobbanásáig végig élesen ostorozta Bécs és a magyar uralkodó osztályok balkáni politikáját, ennek gazdasági imperialista ösztönzőit. Az 1914 júliusi periódusban, amikor Szarajevó után a polgári sajtó már háborús akciót követelt, vagy azt készítette elő, a Népszava vezércikkei azt húzták alá, hogy a háborús konfliktus kirobbantója a Monarchia balkáni politikája. Politikáját azonban ismét nem tudta elvi szintre emelni és az uralkodó osztályok agrárius, nacionalista imperializmusát támadó nyilatkozatokban nyomára bukkanhatunk a civilizált — kulturmissziós teóriának, aminek gyakorlati jelentősége ugyan nem volt, hiszen a párt politikája a Monarchiában nem realizálódott, de elméletileg érdekes, mert nacionalista beszűrődésre mutat.

Kunfi és a szociáldemokrata párt Balkán-teóriájában két ponton mutatkoznak foltok: a balkáni kis népek akciójának lebecsülésében (ennek csak párosulása volt,

hogy nacionalizmusukban pusztán negatív elemeket láttak, ha ismerték is ennek történelmi rugóit, a felelősséget pedig a nagyhatalmi imperializmusban keresték). A másik pont már a Balkán államok jövőjének egészét érinti. Az e kérdésben felvázolt perspektívának rossz kicsengést adnak az olyan gazdasági érvek, amelyek a Monarchia fejlettebb országainak érdekeit figyelembe veszik, szolgálják további fejlődésüket is, de a balkáni népeknek legjobb esetben is a paraszti demokrácia stagnálását nyújtánák, de távol áll a szocialista, internacionalista megoldástól, attól a felfogástól, amit Marx Indiával kapcsolatban képviselt.

A balkán háborúk előszelét már érezni lehetett, mikor Kunfi első balkáni cikkei elkészültek. A sok helyes meglátás mellett így ír: „Ez a harcias fegyveres, gyűlölködő nemzeti eszme valósította meg a XIX. században az olasz és német nemzeti egységet és ezeknek igézete alatt alakult ki a balkáni politikusoknak felfogása a nemzeti egységről és felszabadulásról. Ez a nacionalizmus nyomott száz év óta annyiszor fegyvert a balkáni népek kezébe.”

Ismét a féldalasság: Kunfi jogosan elmarasztalja a nacionalista mítoszt, a dinasztikus érdekeket, a külső háborúkat — de egy szót sem szól arról, hogy történeti mértékkel a német, olasz egység, a balkáni népek önállóvá válása a haladás útján jelentett lépést előre, hogy a szocializmus ügyét is szolgálta, ha erősen közvetetten is.

A francia felvilágosodás logikus érveléséhez közelálló Kunfi a marxi szocializmusnak a nemzeti kérdéstről szóló elméletét csak félig alkalmazta, amikor állandó harcot folytatott a nacionalizmus ellen. A nacionalizmust nem tudja elválasztani a jogos nemzeti törekvésektől, elméleti-gyakorlati tevékenysége e téren ezért továbbra is ellentmondásos. 1914-ben írt cikkében olvashatjuk: „A török elnyomás ellen fellázadt népek a nemzeti egység jelszavát írták lobogójukra és ezt a jelszót vitték diadalra. Harcaik és győzelmeik a nacionalizmus jegyében álltak. A nemzeti eszme (!) az uralkodó osztályok ideológiája világszerte, a nemzeti felszabadulás mindenfelé új állásokat szerzett a vagyonos osztályoknak, a nemzeti tejeszkedés új piacokat és új profitszerzési alkalmakat jelentett számukra... A nemzeti eszme elvesztette forradalmi tartalmát és a társadalmi konzervativizmus egyik oszlopa lett.”

Ez a sötét szemüveg nem engedte, hogy Kunfi meglássa a balkán háborúban a pozitív magot, hogy a vérengzések, a dinasztikus és nagyhatalmi érdekek érvényesülése mögött kimutassa a haladást. Nem tudta a kettős folyamatot összegezni, mint Lenin, aki a világtörténelem új fejezetéről írt, aki hangsúlyozta, hogy a háború révén a közép-kor „számottevő maradványai” (feudalizmus, abszolutizmus, nemzeti elnyomás) meggyengültek, hogy „a nemzeti kérdés a Balkánon óriási lépéssel közelebb jutott a megoldáshoz”. Leninnek nem voltak illúziói, nem egyszerűen az illető népek korlátozott nemzeti érdekei alapján domborította ki a háború pozitív eredményeit, hanem mert azok a haladás útjába estek és tisztább terepet teremtettek a proletariátus megerősödéséhez.

A Balkánon tapasztalható háborús feszültség a magyar szociáldemokrácia számára legközevlembb, legsúlyosabb kérdésként azt a problémát vetette fel, hogy miként lehet rendezni a Monarchia és a balkáni országok kapcsolatait. Ismét Kunfit idézzük: „A Balkán államok Törökország, Oroszország és az Osztrák—Magyar Monarchia közé vannak beékelve. A török oldalról csak nyomták őket. Az orosz oldalról a faji és vallási türelmetlenség szításával akarták ellensúlyozni ezt a nyomást. Az Osztrák-Magyar Monarchiának meg lett volna minden módja ahhoz, hogy a gazdasági fejlődés, békés úton való megerősödés útját nyissa meg ezek előtt a feltörekvő népek előtt. A balkáni piac az osztrák ipar egyik legtermészetesebb vevője. Ennek az osztrák ipar számára való megszerzése még azzal az előnnyel is járt volna, hogy a magyar ipar fejlődése, sőt még az önálló vámterületek felállítására sem járt volna rázkódtatásokkal az osztrák iparra, mert hiszen a balkán államok részben legalább kárpótolták volna. Az osztrák-magyar fogyasztók egyre növekvő élelmiszerszükséglete... pedig egyenesen rá van utalva egy élelmiszert, elsősorban húst szállítani tudó piacra. Ha a balkáni államok piacot találnak ipari termékeik számára az Osztrák-Magyar Monarchiában, ha a gazdasági, békés árucserre ideffüzi őket, ha értékes gazdasági politika legalább részben jóváteszi azt, amit diplomaták és nacionalista heccelők vétettek ellenük, akkor a Balkánon az állami és nemzeti fejlődés problémái békés úton, emberéletek ilyen rettenetes pusztítása nélkül is meg lettek volna oldhatók.” (Szocializmus 1912/3. sz. Szocializmus, háború és békés polgár.)

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Kunfi cikke élesen támadja az osztrák-magyar imperializmus gyakorlatát. De olvileg megengedhetetlen engedményeket tesz. A problémát kizárólag osztrák-magyar gazdasági szempontból nézi, ami élesen ellentmond a marxi internacionalizmusnak. A kapitalista „adok-veszek” szempontok ezúttal, a sors iróniájaként, a nemzeti szempontokra is anathemát mondó Kunfinál nacionaliz-

mussal párosulnak. Kunfinál ez persze nem tudatosan jelentkezik, nem nacionalista beállítottsága teremti meg a Balkán-ideológiát, de az ökonomizmus, szűk prakticionizmus, a Monarchia fennálló kereteiben való gondolkodás és opportunizmus együttesen mégis ilyen eredményt hozott. Mert mi más jelent, hogy a balkáni országnak a mezőgazdasági függvény szerepét szánta, amikor a magyar ipar fejlődéséről nem feledkezett meg? Ilyen érdemi fejtegetés után nagyon szegényesen hangzik, hogy a cikk végén a nacionalista-imperialista károkozókkal szemben a proletárinternacionalizmushoz, a szocializmushoz fellebbez. Vajon nem az efféle nemzetköziségről írta Marx a gothai program kritikájában, hogy a pusztán a végső eredmények nemzetköziségére szorítókozó internacionalizmus, ha az a konkrét nemzetközi funkciókat elhanyagolja, nem egyéb frázisnál.

Kunfi az egész kérdést szabadkereskedelmi szempontból közelítette meg és nyoma sincs benne az idevágó nagyszerű marxi munkák gondolatmenetének. Marx India gyaratósításáról írva azt a mozzanatot emeli ki, hogy az angol tőke szétrombolja a társadalmi stagnálás sejtjeit és megteremti a haladás és jólét anyagi feltételeit, ami addig nem realizálódik, míg „Nagybritániában magában a most uralmon levő osztályokat nem szorítja ki az ipari proletariátus, vagy amíg a hinduk maguk nem lesznek elég erősek, hogy az angol igát teljesen lerázzák”. Kiáltó az ellentét Marx és Kunfi kérdés felvetése között. Kunfi idealizálja a balkáni parasztdemokráciákat, amely stagnáló állapotot jelent, a balkáni népek számára kedvezőtlen csereviszonyt ajánl. Marx a társadalom ipari-technikai fejlődését követeli meg, hogy az erejük tudatára ébredt népek azután élhessenek vele. Kunfitól ez az elmélet annál is inkább számonkérhető, a Marx—Kunfi szembeállítás pedig nem önkényes, mert a Monarchia, az osztrák fináncok tejeszkedésének iránya a Balkán volt. És gondoljunk csak arra, mi maradt volna a marxi internacionalizmusból, ha Marx a fejlődés normalizálásának azt tekinti, hogy az angol textilanyagok és az indiai mezőgazdasági és nyersanyagtermékek tartós cseréjére kell berendezkedni.

A nemzetközi munkásmozgalom nagy alakjai, eredményei bizonyítják, hogy a nacionalizmust azok és akkor tudták sikerrel leküzdeni, akik és amikor a szembetalálkozó nemzeti érdekeket és érzelmeiket figyelmesen nyomonkísérték, elemezték és olyan programot dolgoztak ki, amely a szocialista haladás, internacionalizmus és hazafiság elemeiből szétszakithatatlan egységgé forrt össze. Ha ezt elmulasztották, elcsúszások következtek be, vagy a nemzeti nihilizmus, vagy a nacionalizmus irányába. E két elhajlás kölcsönösen táplálta egymást. Az 1914 előtti magyar mozgalomban, ahol inkább az előbbi volt a jellemző, láthattuk, hogy az így keletkezett vacuum mint egészült ki helyenként nacionalizmussal, és tudjuk, hogy a szociáldemokrata párt nacionalizmus elleni évtizedes küzdelme nem hozott tartós eredményeket. 1914 előtt Magyarországon a problémák forradalmi, marxista megoldása elmaradt.